

دربارهٔ . مشکلات فهرست نویسی

آثار فارسی در زبانهای خارجی

پروین دخت جنابزاده

فهرست نویسی آثار فارسی و عربی و کتابهایی که از این دوزبان به زبان های غربی ترجمه و نقل می شود به علت در دست نداشتن منابع کافی و موثق ، فهرست نویس را بر آن می دارد که خود در این باره تصمیم بگیرد . حال اگر این فهرست نویس یک فرد خارجی باشد که آشنائی به زبان و ادبیات و خصوصا "اسامی شرقی نداشته باشد خواه ناخواه کار حاصله نتیجه مطلوب را نخواهد داشت .

اسامی ایرانی و بطور کلی اسامی شرقی ، خصوصا " وقتی که به زبان غربی در صفحه عنوان کتاب نوشته می شود برای فهرست نویس مشکلات بیشتری را ایجاد می نماید و بطور کلی فهرست نویسان غربی توجهی به مشکلات فهرست نویسی نشریات شرقی مبذول نداشته اند ، اگر در حائنی قوانینی نگاه داشته شده تعدادش محدود است و از چند سطر متجاوز نیست . و این فواین مشکلات پیچیدگی اسامی را مورد بررسی قرار نداده و در نتیجه فهرست کردن این مواد بر مبنای اصول صحیح نمی باشد و منابع خارجی که حاوی کتابهای فهرست شده شرقی است شامل تمام کتابهای منتشر شده ، به زبان فارسی نیست .

اکثر مؤلفان و شارحان فرهنگ شرقی تا آن درجه که به موضوع و دانش خاصی توجه داشتند در مورد نام و نشان مؤلفان و تاریخ تولد آنها وقت لازم را مرعی نمی داشتند ، و چون در آن زمان فن چاپ گسترش نیافته بود لازم می شد که بوسیله خطاطان و خوش نویسان رونویسی و نسخه برداری شود ، کاتبان به میل خود در اصول مطالب و نام و نشان مؤلفان تصرفات و تغییراتی می دادند و تذکره نویسان هم به همین ترتیب در باره آثار دانشمندان ، حکیمان و شاعران توجهی به تحقیق حال و زادگاه ، نام و نشان و تاریخ تولد و فوت آنان نداشتند . بطوریکه آقای دکتر شریفی در رساله خود ذکر کرده تعدادی از این اشخاص بنا به مقتضای زمان به لقب ملقب بوده و عده ای دیگر که به فاصله کمی قبل از آنان می زیستند به کنیه معروف هستند . این اسامی در زمان خود دانشمندان به هیچ وجه عجیب نبوده و بسیار عادی و معمولی تلقی می شده ولی شناخت آنها در امروز برای کسانی که آنها را فقط می توانند از منابع و تذکره ها پیدا کنند خالی از زحمت نیست . خصوصا " که

بعضی از این اسامی در تذکره‌های مختلف به صورت‌های مختلف ثبت شده است. بطوری‌که گاهی محققین در حیرتند که کدامیک از این صورت‌ها را بپذیرند مشکل این امر با توجه به نام مولانا جلال‌الدین مولوی در تذکره‌ها و تاریخ‌های ادبی ایران و فهرست اعلام و کتب رجال بخوبی آشکار می‌شود. برخی‌وی را رومی و بعضی بلخی و عده دیگر جلال‌الدین محمد یا مولای رومی ضبط کرده‌اند، و در مورد سعدی شیرازی که سرآمد مشاهیر، نویسندگان و شاعران و مؤلف گلستان و بوستان و مجموعه‌های دیگر است با داشتن شهرت عالمگیر و دور قرن زندگی چنین اختلافی بوضوح مشاهده می‌شود، بطوریکه در تاریخ‌گریده او را مشرف‌الدین مصلح شیرازی می‌نامند، و عبدالرحمن جامی در نفحات الانس او را مشرف‌الدین مصلح ابن عبدالله، و در بهارستان نام وی را شیخ مصلح‌الدین، و دولت‌شاه سمرقندی نام وی را سعدالدین و لقبش را مصلح‌الدین نامیده و همین اختلاف عقاید در تاریخ تولد او هم مشاهده می‌شود.

بطوری‌که تاریخ‌نشان می‌دهد در زمان اسکندر مقدونی کتابها و آثار تمدن خاورزمین و ایران غارت شد و بسیاری از آثار و نوشته‌ها به یونان برده شد و شاید مورد استفاده ارسطو و شاگردان او قرار گرفت. بنابراین در دوره تکوین معارف اسلامی، منابع اخذ تمدن و حکمت از زبان یونانی آغاز شد با این تفاوت که اصطلاحات علمی، نام فیلسوفان و نویسندگان و غیره در قالب زبان عربی که زبان دینی بود درآمد، مانند فانون، اسطرلاب، جالینوس، بقراط و غیره. نامها و اصطلاحات مزبور با اتفاق مورد بهره‌برداری عموم دانشمندان قرار گرفت و قرن‌ها مدار کار آنان بشمار آمد و چون کتابها به زبان عربی که زبان علمی زمان بود نوشته می‌شد اختلافی بوجود نیامد ولی زمانی که اروپائیان درصد بهره‌برداری از فرهنگ شرقی برآمدند تصرفاتی در اسامی خاص دانشمندان و شعرا نمودند مثل ابن سینا که به اویسنا تبدیل شده و نظایر آن و هم چنین نامهای جغرافیائی و شهرهای ایران که بصورت دیگری عنوان گردیده مثل تبریز که (Tauris) و مشهد (Meched) و تهران (Teh ran)، نوشته شده.

بطوریکه در ابتدای این مقاله ذکر شد کتابهایی که توسط فهرست‌نویسان خارجی فهرست می‌شود بعلت آشنا نبودن آنها به زبان و ادبیات فارسی و انتخاب اسم اشهر صحیح از ماء خذ بخصوص که اختلاف سلیقه در بسیاری از آن کتب و ماء خذ وجود دارد و کاری بسیار مشکل است و به همین جهت در فهرست‌های خارجی گاهی اسم اول شخص بجای نام فامیل و گاهی اسم میانی به جای نام فامیل برگزیده شده است و در بعضی موارد

هم اگر نویسنده‌ای دارای اسم مرکب و فاهیل بوده بدون تعیین اسم شهر پشت سرهم نوشته شده است .

نام تعدادی از نویسندگان ، شعرا و دانشمندان ایرانی از منابع خارجی نظیر .

National Union Catalog

School of Oriental and African Studies

Chicago University

و غیره گردآوری شده و با برخی از منابع شرقی نظیر ریحان الادب ، فرهنگ معین ، نفحات الانس تذکرة الشعراء ، تاریخ ادبیات ایران توسط (رضازاده شفق) ، تاریخ ادبیات توسط (ذبیح اله صفا) و غیره تطبیق گردید و تعدادی اسامی که در منابع خارجی غلط نوشته شده استخراج گردیده شد . مثالهای ذیل به ترتیب غلط و صحیح روشنگر مطلب خواهد بود .

اعتماد السلطنه :

(منابع خارجی) محمد حسن خان ، اعتماد السلطنه

(منابع شرقی) صحیح اعتماد السلطنه ، محمد حسن خان

انوری :

(منابع خارجی) اوحدالدین انوری

(منابع شرقی) صحیح انوری ، اوحدالدین محمدابن حجه الحق

خیام :

(منابع خارجی) عمر ، خیام پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

(منابع شرقی) صحیح خیام

رزم آرا :

(منابع خارجی) علی رزم آرا

(منابع شرقی) صحیح رزم آرا ، علی

شبهستری :

(منابع خارجی) محمودابن عبدالکریم شبهستری

(منابع شرقی) صحیح شبهستری ، سعدالدین محمود عبدالکریم

عطار :

(منابع خارجی) فریدالدین عطار

- عطار ، فریدالدین محمدابن ابراهیم (منابع شرقی) صحیح
ناصر خسرو :
- ناصرابن خسرو (منابع خارجی)
ناصرخسرو ، حکیم ابومعین ناصربن خسرو - (منابع شرقی) صحیح
قبادیانی بلخی
نظامی گنجوی :
- گنجوی ، نظامی (منابع خارجی)
نظامی گنجوی ، حکیم ابومحمدالیاس بن - (منابع شرقی) صحیح
یوسف بن زکی ابن مؤید
- مولوی :
- جلال‌الدین ، رومی ، مولانا (منابع خارجی)
مولوی ، جلال‌الدین محمد (منابع شرقی) صحیح
- مشکلات و اشتباهات فوق‌الذکر بیشتر بخاطر اینست که اسامی ایرانی در زمانهای مختلف فرمهای مختلفی داشته‌وبه‌همین جهت برای یک‌فهرست‌نویس تعیین‌نام‌ونام‌فامیل مشکل است مثلاً " اسامی ایرانی قبل از سال ۶۵۲ میلادی مرکب از نام و نام‌فامیل نبوده و اشخاص به یک نام خوانده می‌شدند ، یا اینکه بصورت اسم مرکب بوده یعنی اسم خود شخص و اسم پدرش مثل اردشیر بابکان که بابکان اسم پدر اردشیر بوده و یا اشخاص را بنام فرزند معرفی می‌کردند مثل ابوالقاسم ، ابوعبداله ، ابوالحسن و غیره و در سالهای ۵۲ - ۱۹۲۶ اسامی ایرانی بر دو نوع بوده یکی اسامی قبل از اسلام و دیگری اسامی که اصل آن عربی بوده و همچنین اسامی ایرانی که ممکن است ترکیبی از چند اسم باشد مثل عنوان ، کنیه ، اسم ، نسب ، لقب ، تخلص ، ولی از سال ۱۹۲۶ قرار شد هرکس نام و نام‌فامیل داشته باشد و فرزندان اشخاص هم قاعدتاً " همان نام فامیل را خواهند داشت این مشکل تا حدود زیادی برطرف شده است . در حال حاضر اسامی ایرانی از دو جزء تشکیل شده ، نام و نام‌فامیل که البته امکان دارد که نام بصورت مرکب باشد مثل علی‌اصغر ، محمد علی و غیره ، ولی نام فامیل کاملاً " مشخص است و امروزه مشکلات کنیه ، نسب و نظایر آن از بین رفته ولی ، با وجود این در این مورد هم گاهی منابع خارجی اشتباه می‌نمایند مثل رزم آرا که بصورت علی رزم آرا نوشته شده .

روش تجسس

در منابع خارجی سر عنوانهای مختلف از قبیل نویسندگان عرب ، ترک و ایرانی به اشکال مختلف نوشته شده و چون کتابخانه کنگره و سایر منابع خارجی سر عنوانها را بر حسب الفبا مرتب می نمایند ، سر عنوانهای یک جور از هم جدا خواهد شد . ساده ترین مثال در این مورد ابن است که گاهی بصورت Ebn و زمانی بصورت ، Ibn و محمد که بصورت Mohammad و Muhammed نوشته شده . حال اگر یک فهرست نویس بخواند منابع خارجی را مآخذ کار خود قرار دهد چه کند و در مورد اسامی ذیل کدام را انتخاب نماید .

Abdul Abd - al

Husayn Hoseyn Husain

Mahmud ibn abd ul-Karim Mahmu-d ibn abd-ol-

Karim abd al-karim

Zib on-Nesa Zib al-Nesa

Ebn-e Hajeb Ibn Hajeb

Ebn-e Sina Ibn Sina

Abu- Solayman-ey Abu Sulaymany

Ain al-Qudat al Hamadani Ayn al Quzat

al-Hamadani

Abd allah Abdollah.

ترجمه آثار غربی به زبان فارسی

یکی دیگر از موارد قابل ذکر اینست که مترجم بایستی به کیفیات دستوری و موضوع علمی و هنری کتاب آشنا باشد و تنها دانستن معانی لغات کافی برای نقل مطالب کتابی از یک زبان خارجی به زبان دیگر نیست و از طرف دیگر به عادات و سنتها و مآخذ آنها آشنائی کامل داشته باشد .

در کتابی تحت عنوان زندگانی محمد به قلم ساواری و ترجمه شده بوسیله یک

مترجم ایرانی به نام‌هایی برخوردیم که درست همان کلمات و اسامی غربی به فارسی برگردانده شده بود مثلاً "ساواری نوشته بود Caci و مترجم همان کاسی ترجمه کرده بود در حالی که نام صحیح (قصی به ضم اول و فتح دوم است) کعب را مترجم کوآب و لوی را (به ضم اول و فتح دوم و سکون سوم) را مترجم لاوانوشته. مالک را که ساواری Malic نوشته مترجم هم عین همان را نقل کرده، لیک نوشته نوشته است. چون این مقاله مربوط به فن ترجمه نیست بلکه در مورد مشکلات فهرست‌نویسی است من سخن را به همین جا حانمه داده و در پایان یادآور می‌شوم از آنجائی که امروزه فهرست‌نویسی بطریق علمی معمول گردیده و کتابخانه‌ها راه و روش اروپائی و آمریکائی را در پیش گرفته اند لزوم وجود ضابطه‌هایی که در کمال دقت و از روی تحقیق دقیق صورت گرفته برای شناساندن و مشخص کردن این اسامی کمال ضرورت را دارد.

به حقیقت باید گفت که فهرست نویسان تاکنون ضابطه و راهنمایی که بتواند تمام اسامی ایرانی قرون اولیه اسلام را تا قرن نهم که تقریباً "اسامی اشخاص روشن‌تر شده نشان دهد در دست ندارند و مختصر کارهایی هم که توسط یکی چند نفر از معاصرین در این زمینه صورت گرفته کامل و کافی نیست، بنابراین برای اشخاص با تجربه در فسر فهرست نویسی و افراد با تجربه به زبان و ادبیات پارسی است که گرد هم آیند و به یاری یکدیگر گره از این مشکل بکشایند.